

સત્સંગ પ્રદીપ

SATSANG PRADEEP

દર મહીનાની ૨૨મી તારીખે નડીઆદથી પ્રકાશિત થતું
શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળનું માસીક મુખપત્ર

Published from Nadiad on 22nd of every Month
Monthly Publication of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal

વર્ષ : ૬
Year : 6

● ૨૨ - જુલાઈ - ૨૦૨૧
● 22 - JULY - 2021

● અંક : ૩
● Issue : 3

આજીવન લવાજમ		સત્સંગ પ્રદીપ		
દેશમાં	રૂા. ૨૫૦-૦૦	વર્ષ : ૬	અનુક્રમણિકા	અંક : ૩
છૂટક નકલ	રૂા. ૫-૦૦			
		ક્રમ	લેખ તથા લેખક	પૃષ્ઠ
<p>“સત્સંગ પ્રદીપ” માં આજીવન લવાજમ, ભેટ, “શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ” ના નામે ડ્રાફ્ટ/ચેક તથા સરનામાં ફેરફાર અંગે નીચેના સરનામે મોકલવા વિનંતી. પંકજભાઈ ડી. ભટ્ટ ૩૦૪, સીલ્વર સ્કવેર એપાર્ટમેન્ટ, ૬૪, શ્રીનગર સોસાયટી, દિનેશમીલ રોડ, વડોદરા-૩૯૦૦૨૦. મો. : ૯૭૨૪૩૧૮૩૭૨</p>		૧. આજનો સુવિચાર		૩
		૨. યાદવાસ્થળી - ઇશ્વરલાલ લાભશંકર પંડયા		૪
		૩. ચિન્હ ચિંતામણી - ભગીરથ જે. ત્રિવેદી		૧૨
		૪. મુક્તાત્માનો અક્ષરનિવાસ		૧૬
<p>“સત્સંગ પ્રદીપ” માં લેખ મોકલવા માટે “તંત્રી”ને કાર્યાલયના સરનામે મોકલવા વિનંતી.</p>				
<p>નોંધ : સર્વે સભ્યો અને “સત્સંગ પ્રદીપ”ના ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે ‘www.satsangsalila.com’ વેબસાઈટ ઉપર પણ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ દર માસે પ્રકાશિત કરવામાં આવશે.</p>				
<p>-: કાર્યાલયનું સરનામું :-</p> <p>‘ગુરૂકૃપા’, ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ - ૩૮૭૦૦૧.</p>				
<div style="display: flex; justify-content: space-between;"> વર્ષ : ૬ : અંક : ૩ ૨૨-૭-૨૦૨૧ ૨ જુલાઈ - ૨૦૨૧ સત્સંગ પ્રદીપ </div>				

શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ! સેવામુક્તિશ્ચગમ્યતામ્ !

સત્સંગ પ્રદીપ

(ટ્રસ્ટ રજિ. નં. ખેડા એ/૨૧૯૭)

આદ્ય પ્રણેતા : પ. પૂ. મોટાભાઈશ્રી ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યા
માનદ્ તંત્રી : અશ્વિનભાઈ બાબુભાઈ શાહ

સં. ૨૦૭૭ અષાઢ • કાર્યાલય : 'ગુરૂકૃપા', ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧ • જુલાઈ - ૨૦૨૧ • અંક : ૩

આજનો સુવિચાર

“.....જેને જેટલો પરમાત્માના આશ્રયનો દઢાવ હોય તેને તેટલા પ્રમાણમાં કાળ-માયાનો ડર ઓછો હોય છે, અને તે શૂરવીર થઈને ભગવાનના માર્ગમાં આગળ વધતો જાય છે. પરમાત્મા જેમ વિચાર-વર્તન અને શક્તિએ કરીને શ્રેષ્ઠ છે, તેમ જ એ પરમાત્માના આશ્રિતનાં વિચાર વર્તન અને શક્તિ પણ શ્રેષ્ઠ હોવાં જોઈએ. વ્યવહારમાં, વેપારમાં, જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં ભગવાનના આશ્રિતની શ્રેષ્ઠતા હોવી જોઈએ.....”

નોંધ : આ લેખ અ. નિ. ઇશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના લેખ સંગ્રહ “નિમિત્ત માત્ર” માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

પ્રમાણે તો યાદવાસ્થળી એટલે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે સારસ્વત*^૧ કલ્પના પ્રથમ દ્વાપરયુગના અંતમાં યાદવ નામના જે ક્ષત્રિયકુળમાં અવતાર ધારણ કર્યો હતો એ કુળના સભ્યોનું રહેવાનું સ્થળ, એટલો જ અર્થ થાય છે. વામનજીના નામ ઉપરથી એમની રહેણી-કરણીનું સ્થળ જેમ વામનસ્થળી કહેવાયું હતું તેમ. પણ ઇતિહાસ-પુરાણ પ્રમાણે તથા લોકમાન્યતા પ્રમાણે એ શબ્દનો અર્થ જુદો થાય છે. પુરાણ પ્રમાણે યાદવાસ્થળી એટલે ભારતની પશ્ચિમે, સાગરકિનારે પ્રભાસપાટણ નામના ક્ષેત્રમાં પિંડારક નામના તીર્થસ્થળમાં, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જે ક્ષત્રિયકુળમાં જન્મ્યા હતા તે કુળના સભ્યો - યાદવો, દાડ પીને ઉન્મત્ત બન્યા અને અંદરોઅંદર મારામારી અને કાપાકાપી કરીને મરણશરણ થયા એ અતિ કરુણ ઘટના એવો અર્થ થાય છે. આ પુરાણકથા ઉપરથી જ્યારે કુટુંબ, જાતિ, વર્ગ, આશ્રમ, સમાજ, શહેર, દેશ, પક્ષ, ધર્મ, મઠ, મંદિર, દેવળ કે સંપ્રદાયના સભ્યો અજ્ઞાન અને મોહ, અહં અને મમત્વ તથા ઇર્ષ્યાને વશ બનીને અંદરોઅંદર લડે અને એકબીજાનો નાશ કરે ત્યારે એ પ્રસંગને લોકમાં યાદવાસ્થળી કહેવામાં આવે છે. પુરાણપ્રસિદ્ધ યાદવાસ્થળીની કથા,

શ્રીમદ્ભાગવતના એકાદશ સ્કંધમાં કહેલી છે. લોકમાન્યતા પ્રમાણેની યાદવાસ્થળી તો જીવનમાં સૌ કોઈને અવારનવાર જોવા-અનુભવવા મળે છે. માણસ ભૂલેયૂકે પણ યાદવાસ્થળીના માર્ગે ન વળે, પોતે માનવ બને અને બીજાને માનવ સમજે, અપનાવે અને એ રીતે આત્મશ્રેય સાધે, એ હેતુ જીવનમાં સિદ્ધ કરી શકાય એ માટે પુરાણપ્રસિદ્ધ યાદવાસ્થળીની વિગતોનો આ લેખમાં સંક્ષેપમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

યાદવાસ્થળીની કથા શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલી છે તેથી, સૌ પ્રથમ શ્રીમદ્ભાગવતનો થોડો પરિચય મેળવવો યોગ્ય થશે. અઢાર મહાપુરાણોમાં કદ અને વિસ્તારની દૃષ્ટિએ શ્રીમદ્ભાગવત નાનું ગણાય છે; એના શ્લોકોની કુલ સંખ્યા માત્ર અઢાર હજાર જ ગણાય છે. વર્તમાનકાળે ઉપલબ્ધ થતા શ્રીમદ્ભાગવત ગ્રંથમાં તો શ્લોકોની કુલ સંખ્યા એથી પણ ઓછી જણાય છે; પણ ગુણવત્તા એટલે સદ્ધર્મ, જ્ઞાન, યોગ, વૈરાગ્ય અને ભક્તિનું રહસ્યદર્શન, ઇતિહાસ અને ભૂગોળખગોળનું નિરૂપણ તથા ભગવાનના અવતારોનાં લીલાચરિત્રોનું ગાન એ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો, ‘શ્રીમદ્ ભાગવતપુરાણ શ્રેષ્ઠ’ છે, એવો સ્વીકાર કરવો પડે તેમ છે. ભારતના

*૧ સૃષ્ટિના સર્જક મનાતા બ્રહ્માજીનું આયુષ્ય સો વર્ષ ગણાય છે. એમનો એક દિવસ એટલે બાર કલાક, કલ્પ કહેવાય છે. સતયુગનાં સત્તર લાખ અઠાવીસ હજાર, ત્રેતાનાં બાર લાખ છન્નું હજાર, દ્વાપરનાં આઠ લાખ ચોસઠ હજાર અને કળિયુગનાં ચાર લાખ બત્રીસ હજાર વર્ષ મળી તેતાળીશ લાખ વીસ હજાર વર્ષનો એક મહાયુગ બને છે. એ મહાયુગને ચોકડી કહેવાય છે. એવી એક હજાર ચોકડીઓ એટલે ચાર અબજ અને બત્રીસ કરોડ વર્ષનો, બ્રહ્માનો એક દિવસ ગણાય છે. કલ્પનાં નામો સાત છે : બ્રાહ્મ, પન્ન, સારસ્વત, શ્વેતવારાહ વગેરે. આજે શ્વેતવારાહ કલ્પ ચાલે છે. ભારતીય કાળગણના પ્રમાણે આજે બ્રહ્માજીનો એકાવનમો દિવસ ચાલે છે. શ્રીમદ્ભાગવત (૩-૧૧) અને વચનામૃતની છેવટે આપેલા ભૂગોળખગોળનું વચનામૃત વાંચવા-વિચારવાથી આ કાળગણનાનો થોડો ખ્યાલ આવશે.

તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રસ્થાનત્રીમાં* શ્રીમદ્ભાગવતનો સમાવેશ થતો નથી છતાં, જુદા જુદા જ્ઞાનમતો ધરાવતા, શ્રીમદ્ આદ્યશંકરાચાર્ય, શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય જેવા ધર્મચાર્યોએ પોતાના જ્ઞાનમતના સમર્થન માટે શ્રીમદ્ભાગવતનાં વચનોનો પણ સહારો લીધેલો છે. શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્ય તો એને પાંચમો વેદ માને છે અને એનાં વચનો શ્રુતિવાક્યો હોય તેમ મુખ્ય પ્રમાણ માને છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે વચનામૃતમાં કહ્યું છે કે, ‘શ્રીમદ્ ભાગવત જેવું બીજું કોઈ શાસ્ત્ર (ભક્તિશાસ્ત્ર) નથી;’ એના પંચમ અને દશમસ્કંધને અનુક્રમે પોતાના ઇષ્ટ એટલે પ્રિય યોગશાસ્ત્ર અને ભક્તિશાસ્ત્ર તરીકે માન્ય કરેલા છે. (શિક્ષા. શ્લો. ૯૯), એનો એકાદશસ્કંધ તો ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના દીક્ષાગુરુ રામાનંદ સ્વામીના જ્ઞાનનું મૂળ મનાય છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનાં અનેક નામોમાં શતાનંદ મુનિએ ‘ઉદ્ભવાધ્વ પ્રવર્તક - એટલે ઉદ્ભવજીએ ઉપદેશેલા જ્ઞાન અને ધર્મને પ્રવર્તાવનારાં’ એવું એક નામ ગાયેલું છે. (જ. મં. ૪૩). પોતાના દીક્ષાગુરુ રામાનંદ સ્વામી પૂર્વાવતારે ઉદ્ભવજી હતા, એવું ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પોતે વચનામૃતમાં કહેલું છે (વડતાલ પ્ર. ૧૮). ‘ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અંતર્ધાન થયા તે પહેલાં એમણે ઉદ્ભવજીને પોતાની પાસે બોલાવીને પોતાના જ્ઞાનનો સંપૂર્ણ ઉપદેશ આપ્યો હતો; અને ભવિષ્યમાં યોગ્ય સમય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે એ જ્ઞાનનો ઉપદેશ અને પ્રચાર કરવાની આજ્ઞા કરી હતી; અને યોગ્ય સમય પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી બદરિકાશ્રમમાં સદેહે જઈને શ્રીનરનારાયણદેવની સેવામાં રહેવાનું કહ્યું હતું.’ - આ હકીકત શ્રીમદ્ભાગવતના એકાદશસ્કંધમાં ૨ થી ૨૯ સુધીના અઠાવીસ અધ્યાયોમાં સવિસ્તર કહેલી છે. રામાનંદ સ્વામીને વૃંદાવનમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે દર્શન દઈને, એ પૂર્વાવતારે

ઉદ્ભવજી હતા એની જાણ કરી હતી અને એ વખતે પોતે આપેલા જ્ઞાનોપદેશનો પ્રચાર કરવા માટે ‘નવીન અને નિર્ભય સંપ્રદાય’ની સ્થાપના કરવાનો આદેશ આપ્યો હતો-આ વાત સત્સંગિજીવનમાં કહેલી છે (સ.જી. ૧-૧૫-૮ થી ૧૨). આ હકીકતની દૃષ્ટિએ એકાદશસ્કંધ રામાનંદ સ્વામીના-ઉદ્ભવજીના જ્ઞાનનું મૂળ મનાય છે.

શ્રીમદ્ભાગવત સમાધિભાષાનો ગ્રંથ ગણાય છે એટલે કે એનો શબ્દાર્થ કરતાં રહસ્યાર્થ કંઈક જુદો અને અલૌકિક ગણાય છે. ભગવાનનું સાધર્મ્ય પામેલા ભગવત્સેવક સત્પુરુષો દ્વારા જ એ રહસ્યાર્થ સમજી શકાય છે. એ ખરું છે કે, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ઉપર જેવી-જેટલી ટીકાઓની રચના થઈ છે તેવી-તેટલી ટીકાઓની રચના શ્રીમદ્ભાગવત ઉપર થઈ નથી; ભારતમાં આબાલવૃદ્ધ સર્વમાં સર્વત્ર એની કથા ખૂબ લોકપ્રિય હોય છે. લોકો એ કથા પ્રેમ અને આદરથી વારંવાર વાંચે-સાંભળે છે. મહર્ષિ વ્યાસે ગર્ભયોગેશ્વર શુકદેવજીનો દાખલો ટાંકીને કહ્યું છે કે, જે પુરુષ હથેળીમાં જળના બિંદુ જેમ, સ્વ-સ્વરૂપને દેખતો હોય તેણે પણ શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલાં ભગવાનનાં લીલાચરિત્રોનું નિત્યગાન કરવાની જરૂર છે. સત્શાસ્ત્રો જીવનતારક સિદ્ધાંતરૂપે કહે છે કે, જ્ઞાન, યોગ અને ભક્તિની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલી વ્યક્તિએ પણ ભગવાનનાં લીલાચરિત્રોનું શ્રવણ, વાચન અને ગાન નિત્ય કરવું આવશ્યક છે. કર્મ અને વાસના તથા કાળ અને માયાના પાશમાંથી મુક્ત થવા માટે અને ભગવાનનું સાધર્મ્ય પામવા માટે, ભક્ત અને ઉપાસકભાવે ભગવાનનાં લીલાચરિત્રોનું શ્રવણ, વાચન અને ગાન કરવું એ એક જ તરણોપાય છે. જીવનમાં ‘મૃત અને વિનાશી’ થવાને બદલે ‘અમૃત અને અવિનાશી’ થવા માટે આ સિવાય બીજો

* પ્રસ્થાનત્રીમાં (૧) દસ અથવા અગિયાર મુખ્ય ઉપનિષદો (૨) બ્રહ્મસૂત્ર અને (૩) શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા એ ત્રણ ગ્રંથોના સમૂહનો સમાવેશ થાય છે.

કોઈ જ માર્ગ નથી.

શ્રીમદ્ભાગવતની કથાની ઉત્પત્તિનું કારણ અને અંતની કથાનું કારણ સ્થૂળ દૃષ્ટિએ જોતાં, એક જ પ્રકારનું જણાય છે - ઋષિનો શાપ - ભગવાનના ભક્તનો શાપ એ એની ઉત્પત્તિનું કારણ છે; તો એની અંતકથા પણ ઋષિના શાપના ફળસ્વરૂપે જ રહેવામાં આવેલી છે. ઉત્પત્તિ અને અંતના કારણો આમ એક જ પ્રકારનાં જણાય છે, પણ બન્નેનું પરિણામ એકમેકથી તદ્દન જુદું જણાવેલું છે. ઉત્પત્તિની કથાની વિગતો નીચે પ્રમાણે છે : મહાભારતના યુદ્ધના વિજેતા પાંડવોના એકમાત્ર વંશજ તરીકે પરીક્ષિતનો જન્મ, અશ્વત્થામા જેવા અસુરમૂર્તિ બ્રાહ્મણવીરે યોજેલા બ્રહ્માસ્ત્રના પ્રહારના પરિણામે મૃતાવસ્થામાં થાય છે; પણ ભક્તવત્સલ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ એને સજીવન કરે છે. ભગવાનની કૃપાથી સજીવન થયેલો પરીક્ષિત, રાજા થયા પછી એક દિવસે સત્તાના મદમાં વિવેક ભૂલીને ભગવાનના ધ્યાનમાં મગ્ન થયેલા શમીક નામના ઋષિના ગળામાં મરેલો સાપ નાખે છે. ઋષિનો પુત્ર શૃંગી આથી પરીક્ષિતને ‘સાત દિવસમાં તક્ષક નાગના દંશથી મૃત્યુ પામો’ એવો શાપ આપે છે. ગભરાયેલો પરીક્ષિત મહાત્મા શુકદેવજીને શરણે જાય છે. શુકદેવજી, ઋષિના શાપનું નિવારણ જુદી રીતે કરે છે : એ પરીક્ષિતનું મૃત્યુ ટાળતા નથી પણ સુધારે છે, એને શ્રીમદ્ભાગવતની કથા સંભળાવે છે. શ્રદ્ધાપૂર્વક ભગવત્કથા સંભળવાની પરીક્ષિત મૃત્યુ અને માયા બન્નેને તરી જાય છે; એનો ઉદ્ધાર થાય છે. ભાગવતની ઉત્પત્તિની આ કથા છે.

એની અંતકથાની વિગતો નીચે પ્રમાણે છે : મહાભારતના યુદ્ધ પછી દ્વારકા પાછા આવેલા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે, એક દિવસે બધા યાદવોને

ભેગા કરીને કહે છે, ‘વિનાશકાળ નજીક આવી રહ્યો હોય એવાં ચિહ્નો વર્તાય છે; તેમાંથી રક્ષણ થાય એ માટે તીર્થમાં જઈને વ્રત, તપ અને યજ્ઞકાર્ય કરવું જોઈએ. વ્રત, તપ અને યજ્ઞ એટલે સ્વધર્મનું પાલન અને ભગવાનની ભક્તિ-ઉપાસના કરવી અને એમનાં લીલાચરિત્રોનું અખંડ શ્રવણ, વાચન અને ગાન કરવું તે. આ કામ કરવા માટે બધાને પ્રભાસક્ષેત્રમાં જવાનું કહે છે. યાદવો પ્રભાસક્ષેત્રમાં જાય છે; પણ ત્યાં જઈને વ્રત, તપ અને યજ્ઞ કરવાને બદલે રંગરાગ અને વિલાસમાં પડે છે. એ જાતે તો ભગવાનનું ભજન, કીર્તન અને નામસ્મરણ કરતા નથી પણ જે ભજનભક્તિ કરી રહ્યા હતા એવા ઋષિમુનિઓને હેરાન કરવાનું શરૂ કરે છે. એક દિવસ, સાંબ નામના એક રૂપાળા યાદવને સ્ત્રીનો વેશ પહેરાવે છે; એના પેટ ઉપર તાંસળું ઊંધું બાંધે છે અને એ એક સગર્ભા સ્ત્રી છે એવો દેખાવ કરે છે. ઋષિમુનિઓની મશ્કરી કરવા માટે બધા એમની પાસે જાય છે અને પૂછે છે, ‘આ સ્ત્રી સગર્ભા છે. એને શું અવતરશે ?’ ગુસ્સે થઈ ઋષિ કહે છે : ‘એને સમસ્ત યાદવકુળનો સંહાર કરે એવું સાંબેલું અવતરશે.’ ઋષિઓને ભોંઠા પાડવા માટે યાદવો, સાંબનો સ્ત્રીનો વેશ ઉતારીને તાંસળું છોડી નાખે છે. તાંસળું છોડી નાખતાં જ, એમાંથી લોખંડનું એક નાનું સાંબેલું નીચે પડે છે. સાંબેલું જોતા જ યાદવો ગભરાય છે. ઋષિમુનિઓની ક્ષમા યાચવાને બદલે અને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સલાહ લેવાને બદલે એ બીજા વૃદ્ધ યાદવો પાસે જાય છે અને તેમની સલાહ પ્રમાણે, સાંબેલાનો ખાંડીકૂટીને ભૂકો કરે છે અને પછી એ ભૂકાને સમુદ્રના ઊછળતા તરંગોમાં ફેંકી દે છે. એ શાપિત ભૂકાની સાગરને પણ બીક લાગે છે. એ એને કિનારે કાઢી નાખે છે. એ ભૂકામાંથી તલવારની અણિ કરતાં પણ વધારે ધારવાળું દર્ભની સળી જેવું લાંબું ઘાસ ઊગી નીકળે છે. દારૂ પીને ઉન્મત

બનેલા યાદવો અંદરોઅંદર મારામારી અને કાપાકાપી શરૂ કરે છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ એમને શાંત થવાનું કહેવા જાય છે ત્યારે તેમને ધુતકારીને મારવા ધસે છે. યાદવોને પોતાના કર્મનું ફળ ભોગવવા માટે છોડી દઈને, બન્ને જણ ત્યાંથી દૂર જાય છે. શસ્ત્રો ખૂટે છે ત્યારે આ ઘાસને સમૂળ ઉખેડી તે વડે લડે છે અને એકબીજાનો નાશ કરે છે. યાદવોનો આ રીતે નાશ થયેલો જોઈને બલરામ ભારે ખિન્ન થાય છે; યોગની પ્રક્રિયા દ્વારા એ પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરે છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પણ ઉદાસ થઈને એક પીપળાના વૃક્ષ નીચે પગ ઉપર પગ ચઢાવીને આરામાવસ્થામાં ધ્યાનમગ્ન બને છે; ત્યાં એમના પગમાં એક પારધી બાણ મારે છે. પરિણામે એ અંતર્ધાનલીલા કરે છે. આ કરુણ ઘટના એ શ્રીમદ્ભાગવતની છેલ્લી કથા છે.

પ્રશ્ન એ થાય છે કે, ઋષિના શાપને કારણે પરીક્ષિતની ચોટલી જ્યારે મૃત્યુ પકડે છે ત્યારે શુદ્ધેવજી, એના ઉપર કૃપા કરીને એને શ્રીમદ્ભાગવતની કથા સંભળાવે છે અને પરિણામે એનું મૃત્યુ સુધરી જાય છે - એનો ઉદ્ધાર થાય છે. યાદવોને ઋષિઓનો શાપ થાય છે ત્યારે એમનો ઉદ્ધાર કરવા માટે આવો કોઈ ઉપાય યોજાયો નથી. એનું શું કારણ? યાદવો તો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જે ક્ષત્રિયકુળને પોતાના અવતરણની પાવન કર્યું હતું તે કુળના સ્વજનો હતા; એ બધા ભગવાનની સાથે નિત્ય ખાતાપીતા, હરતા-ફરતા અને રહેતા હતા, એટલે એમના રક્ષણ માટે વ્યવસ્થા તો સ્વાભાવિક રીતે પ્રથમ થવી જોઈતી હતી. છતાં, સામાન્યજનો માફક એમને પોતાનાં કર્મોનું ફળ ભોગવવા દેવામાં આવે છે. એમની શી ગતિ થાય છે એ અંગે એક શબ્દ સરખોય ભાગવતમાં કહેવામાં આવ્યો નથી. એનું શું કારણ ? આ પ્રશ્નોનો જવાબ ભાગવતમાં જ

આપવામાં આવ્યો છે. શ્રીમદ્ ભાગવતના ૧૨ સ્કંધ, ૩૩૫ અધ્યાયો અને ૧૮,૦૦૦ શ્લોકોમાં એનો એકાદશસ્કંધ સુજ્ઞ અને વિવેકી જનોએ નિત્ય મનન અને અધ્યયન કરવા જેવો છે. એ એકાદશસ્કંધમાં પણ એનો પહેલો અને ત્રીસમો - એ બે અધ્યાય નિત્ય ગાન કરવા જેવા છે; અને આ બે અધ્યાયોમાં પણ પહેલા અધ્યાયનો ત્રીજો, ચોથો અને પાંચમો - એ ત્રણ શ્લોકો નિરંતર ધ્યાનમાં રાખી વિચારીને જીવનમાં વિવેકપૂર્વક ઉતારવા જેવા છે.

‘ભક્તરંજની’ ટીકાયુક્ત શ્રીમદ્ભાગવતના એ ત્રણ શ્લોકો નીચે પ્રમાણે છે :

‘ભૂમારરાજપૂતના યદુભિર્નિરસ્ય ।

ગુપ્તૈ સ્વબાહુભિરચિન્તયદપ્રમેયઃ ॥

મન્યેઽવનેર્નતુ ગતોઽપ્યગતો હિ ભારઃ ।

યદ્યાદવં કુલમહો હ્યવિષહ્યમાસ્તે ॥૩॥

નેવાન્યતઃ પરિભવોઽસ્ય ભવેત્ કથંચિત્ ।

મત્સંશ્રયસ્ય વિભવોન્નહનસ્ય નિત્યમ્ ॥

અન્તઃ કલિં યદુકુલસ્ય વિધાય વૈષ્ણુઃ ।

તમ્બસ્ય વહ્નિમિવ શાન્તમુપૈમિ ધામ ॥૪॥

एवं व्यवसितो राजन्सत्यसंकल्प ईश्वरः ।

शापव्याजेन विप्राणां संजह्ने स्वकुलं विभुः ॥૫॥’

-અપરિમિત શક્તિ ધરાવતો એવો હું તેણે, પૂતના, કંસ, શિશુપાળ વગેરે અનેક અસુરોનો નાશ કરીને પૃથ્વીનો ભાર ઉતાર્યો છે; અને પૃથ્વીનું અને લોકોનું રક્ષણ કર્યું છે. પણ જ્યાં સુધી જગતમાં અજેય મનાતા યાદવકુળ કે જેમનાં આસુરી કર્મો અસહ્ય બની ગયાં છે તેમનો જ્યાં સુધી નાશ થયો નથી, ત્યાં સુધી પૃથ્વીનો ભાર ઓછો થયો છે અને એનું અને લોકોનું રક્ષણ કર્યું છે એમ કહેવાય નહિ. યાદવો મારા કુળના આશ્રિતો

છે. મારા આશ્રિત છે એટલે, મારા યોગના કારણે, એમનો પરાભવ - નાશ, મારા સિવાય બીજું કોઈ જ કરી શકે તેમ નથી. પણ હું પોતે એમનો નાશ કરું એ અયોગ્ય લેખાય, કારણ કે એ મારા સ્વજન છે. પણ એમનામાં અંદરોઅંદર કલહ ઉત્પન્ન કરું અને એ રીતે એ એકબીજાનો નાશ કરે - રૂના ઢગલામાં સળગતો અગ્નિ જેમ ઢગલાનો નાશ કરે છે તેમ નાશ થાય, પછી હું શાંતિથી મારા ધામમાં જાઉં એ યોગ્ય થશે. એવું વિચારીને ભગવાને ઋષિમુનિઓના શાપના નિમિત્ત દ્વારા, સ્વકુલ-યાદવકુળમાં યાદવાસ્થળી કરવાનો સંકલ્પ કરીને યાદવકુળનો નાશ કર્યો.

ઉપર્યુક્ત પ્રશ્નોનો જવાબ આ ત્રણ શ્લોકોમાં આપવામાં આવેલો છે. મહાભારતના યુદ્ધ પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ દ્વારિકા આવે છે. એ પછી એક દિવસ, પોતાના અવતારકાર્યોનું સિંહાવલોકન કરે છે : ‘કંસ, શિશુપાલ વગેરે આસુરી સંપત્તિની સજીવ મૂર્તિ સમા, મનુષ્યસ્વરૂપે રહેલા અનેક અસુરોનો મેં નાશ કર્યો છે; પણ હજી એક મોટું કાર્ય તો બાકી જ રહ્યું છે. પોતાનો નિત્ય યોગ હોવા છતાં, યાદવોએ પોતાના આસુરી સ્વભાવ, વૃત્તિ અને કર્મનો જરાય ત્યાગ કર્યો નથી; ઊલટું ભગવાનના યોગની ઓથ લઈને, એ અધમતાની ચરમ સીમાએ પહોંચ્યા છે; તેથી એમનો નાશ કરવો જોઈએ અને એ કાર્ય મારે જ કરવું જોઈએ. એ ન થાય ત્યાં સુધી મારું અવતારકાર્ય અધૂરું ગણાશે.’ આ વિચાર દઢ થતાં, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ યાદવોનો નાશ થાય એ માટે સંકલ્પ કરે છે. છતાં સુધરવા માટે એક છેલ્લી તક આપવા માટે એ યાદવોને વ્રત, તપ અને યજ્ઞ કરવા માટે પ્રભાસક્ષેત્ર જેવા તીર્થમાં જવાની આજ્ઞા કરે છે. યાદવો પ્રભાસક્ષેત્રમાં જવાની આજ્ઞા શિરોમાન્ય કરે છે; પણ ત્યાં જઈને વ્રત, તપ અને યજ્ઞ

કરવાની આજ્ઞાને ઓટીમાં મારે છે. યાદવોને પ્રભાસ મોકલીને પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ઉદ્ધવજીને પોતાની પાસે બોલાવે છે અને કહે છે : ‘અવતાર ધારણ કરીને મેં અનેક અસુરોનો નાશ કર્યો છે પણ દૈવી સંપત્તિવાળા ત્યાગી અને ગૃહસ્થ સાધુજનોના રક્ષણ માટે ભાગવદ્ધર્મનો જે ઉપદેશ અને પ્રચાર કરવો જોઈતો હતો તે કાર્ય બાકી રહ્યું છે. માટે મારા જ્ઞાનનું રહસ્ય હું તમને સમજાવું છું. યાદવ સમસ્તને થનારા ઋષિના શાપના બંધનમાંથી મારી અન્યથાકર્તુર્મ્ શક્તિનો ઉપયોગ કરીને તમને મુક્ત કરું છું. તમે અહીંથી સીધા બદરિકાશ્રમ જાવ. ત્યાં શ્રીનરનારાયણદેવની સેવામાં રહેજો અને યોગ્ય સમય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે, મારા આ જ્ઞાનનો ઉપદેશ અને પ્રચાર કરજો.’ એમ કહીને ઉદ્ધવજીને બદરિકાશ્રમ મોકલે છે અને પોતે બલરામ સાથે પ્રભાસક્ષેત્રમાં જાય છે અને ઋષિનો શાપ અંગીકાર કરીને છેવટે પોતે પણ દેહત્યાગ કરે છે. આ ભાગવતના અંતની કથા છે.

યાદવાસ્થળીની કથા મુમુક્ષુઓને શું બોધ આપે છે ? એ કહે છે કે, જેને આ જીવનમાં જ આત્યંતિક કલ્યાણ સાધી લેવું હોય તેણે નીચે જણાવેલી બાબતોને જીવનમાં તાણાવાણા જેમ વણી લેવી જોઈએ : (૧) માણસે, સવિશેષ તો મુમુક્ષુએ, ભગવાનનો ભક્ત, ગુરુ, ત્યાગાશ્રમી અને ગૃહસ્થાશ્રમી સાધુ, બ્રાહ્મણ, સતી સ્ત્રી અને ગરીબ - આ છ જણનું અંતર દુભાય એવો કોઈ વિચાર કદી ન કરવો જોઈએ; એવી વાણી કદી ન બોલવી જોઈએ કે એવું વર્તન કદી ન કરવું જોઈએ; એમનો દ્રોહ થાય તો એમનું અપમાન થાય તો એમનો અવગુણ આવે એવું કંઈ જ ન કરવું જોઈએ. ભગવાન, પોતાનો કોઈ અપરાધ કરે તો તે માફ કરે છે; પણ આ છ જણનો અપરાધ એ માફ કરતા નથી. પરીક્ષિતે ઋષિમુનિ

બ્રાહ્મણનો અપરાધ કર્યો હતો પણ એને સદ્બુદ્ધિ સૂઝી એટલે તરત જ એણે નમ્ર બનીને નિષ્કપટભાવે આ છ પૈકી ભગવદ્ભક્ત અને સત્પુરુષનો શરણમાં જીવન સમર્પણ કરી દીધું અને સત્પુરુષે જે કંઈ કહ્યું તે શ્રદ્ધાપૂર્વક સાંભળીને જીવનમાં ઉતાર્યું. પરિણામે સત્પુરુષની દયા અને ભગવાનની કૃપાથી એનો ઉદ્ધાર થયો. યાદવોએ ભગવદ્ભક્ત ઋષિઓનું ઘોર અપમાન કર્યું, પણ એ અપરાધના નિવારણ માટે ભગવાન, ભક્ત કે સત્પુરુષને શરણે જવાને બદલે, અભિમાનને વશ વર્તીને પોતાની આસુરી બુદ્ધિ અને પોતાના જેવી બુદ્ધિવાળા બીજાઓની સલાહ પ્રમાણે વર્ત્યા, પરિણામે એમનો સર્વનાશ થયો. (૨) શુકદેવજી જેવા સાચા સત્પુરુષનો જ હમેશાં સંગપ્રસંગ અને સમાગમ કરવો જોઈએ. દશમસ્કંધમાં કહેલાં ભગવાનનાં લીલાચરિત્રો સાંભળીને, પરીક્ષિતના મનમાં એક વખત અનુચિત શંકા જાગી ત્યારે એ રાજા, શ્રીમંત અને સત્તાધીશ છે એવી કોઈ શેહમાં ન તણાતાં, શુકદેવજીએ એને ભારે ઠપકો આપ્યો હતો. પરીક્ષિત પણ ત્યારે એ ઠપકાના શબ્દોનો સવળો અર્થ ગ્રહણ કરીને પોતાની શંકા માટે ક્ષમા યાચી હતી. પરિણામે એનું મન નિર્મળ રહ્યું અને આખરે એને શાંતિ મળી. (૩) મોક્ષમાર્ગે આગળ વધવા ઇચ્છનાર વ્યક્તિએ સતત જાગ્રત રહેવું જોઈએ. કાળે પોતાની ચોટલી પકડેલી છે અને ગમે તે ક્ષણે એ પ્રહાર કરશે, એવું અનુસંધાન નિરંતર રાખવું જોઈએ. આ અનુસંધાનના કારણે, મુમુક્ષુએ દેહનિર્વાહ માટે ગમે તે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવતી હોય ત્યારે પણ મનની એક વૃત્તિને પરમાત્માના ચરણાવિંદમાં અખંડિત જોડાયેલી રાખવી જોઈએ. જે ક્ષણે ભગવત્સ્વરૂપનું અનુસંધાન ખંડિત થાય છે તે ક્ષણે જ, આસુરી તત્ત્વોનું આક્રમણ થાય છે અને પરિણામે મુમુક્ષુનું બધું કર્યુકારવ્યું ધૂળધાણી

થઈ જાય છે. ભગવાનની આજ્ઞારૂપી ધર્મનું પાલન, ભગવાનના સ્વરૂપનું ધ્યાન અને ભગવાનનાં લીલાચરિત્રોનું ગાન એ એક વાર સિદ્ધ કર્યા પછી મુમુક્ષુએ અખંડ જાગ્રત રહીને એને નિત્ય નવાં રાખવાં જોઈએ. જગતમાં આ ત્રણ બાબતો જ એવી છે કે, જેમાં દરેક વખતે સાધક ભક્તને નવીનતા અને રમણિયતાનો અનુભવ થાય છે. (૪) ભગવાન અને ભગવાનનું સાધર્મ્ય પામેલા સત્પુરુષને કામ, લોભ, માન અને રસાસ્વાદ - એ ચાર તો દીઠાય ગમતાં નથી. ધર્મ, ભક્તિ અને જ્ઞાનની ઓથ લઈને એ ચારનો એક યા બીજા બહાને ભૂલેયૂઝે પણ જે યોગ કરે છે તેનામાં કલ્યાણના માર્ગમાં અવરોધ કરે એવા બીજા બધા જ અવગુણો વિશ્વાસપૂર્વક વાસ કરે છે. એ નખશિખ અભક્ત અસુર બની જાય છે અને પોતે સાધુપુરુષ અને ભક્ત હોવાનો દંભ વધુ અને વધુ પ્રમાણમાં એ કરતો થાય છે. આવા દંભી સત્પુરુષ-ભક્તનો જે યોગ કરે છે તે પણ એવો જ દંભી બને છે. આવી દંભી વ્યક્તિ, ભગવાન અને સત્પુરુષના યોગમાં નિત્ય રહેતી હોય તોપણ ભગવાન અને એનું અંતર્મિલન કદી થતું નથી. યાદવોને મહર્ષિ વ્યાસે ‘હતભાગીઓના સરદાર’ કહ્યા છે તે પ્રમાણે એવી દંભી વ્યક્તિ પણ હતભાગી જ રહે છે; એનું ધર્મપાલન, જ્ઞાન અને ભક્તિ - બધું જ એના માટે સંસ્કૃતિકારક જ બને છે. (૫) જગતમાં બે પ્રકારના જીવો હોય છે - (૧) દૈવી સંપત્તિયુક્ત અને (૨) આસુરી સંપત્તિયુક્ત. બન્નેય પ્રકારમાં બે પેટાવર્ગો હોય છે - (૧) સામાન્ય અને (૨) રૂઢ. જે સામાન્ય દૈવી સંપત્તિયુક્ત હોય છે તે સત્ના સંગ-સમાગમમાં જો શ્રદ્ધાપૂર્વક અને પરમ ભાવયુક્ત અખંડિત વળગેલો રહે છે તો, મુમુક્ષુમાંથી મુક્ત બની જાય છે. જો એ આસુરી સંપત્તિયુક્ત વ્યક્તિના સંગ-સમાગમમાં

રહે તો દૈવી મટીને આસુરી થઇ જાય છે. જે **૩૬ દૈવી સંપત્તિયુક્ત** હોય છે તે સામાન્ય આસુરી સંપત્તિઓનો સફળતાથી સામનો કરી શકે છે અને વિજયી બને છે; પણ ૩૬ આસુરી સંપત્તિવાળાનો સામનો કરવામાં એ મુશ્કેલી અનુભવે છે; એ, કાં તો એ સંગનો ત્યાગ કરીને દૂર જતો રહે છે યા પ્રાણનો ત્યાગ કરે છે. જો એને સત્પુરુષનો સહારો ન હોય તો એનું પતન પણ થાય છે અને યોગભ્રષ્ટ બને છે. જે **સામાન્ય આસુરી સંપત્તિયુક્ત** હોય છે તે જ્યારે સત્પુરુષના યોગમાં આવે છે અને એ યોગમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક વળગેલો રહે છે તો એ દૈવી સંપત્તિયુક્ત ભક્ત બને છે. પણ જે **૩૬ આસુરી સંપત્તિયુક્ત** હોય છે તે ભગવાન અને સત્પુરુષના પ્રત્યક્ષ યોગમાં નિત્ય રહેતો હોય તોપણ જેમ વછનાગના ઝેરને ઠાકોરજીના થાળમાં મૂકવામાં આવ્યું હોય તોપણ એનો ઝેરી સ્વભાવ અને તર્મ જતાં નથી તેમ, અસુર જ રહે છે. પૂર્વે કોઇ ભારે સત્કર્મ ભૂલેયૂકે થયું હોવાના કારણે યાદવોને જન્મથી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો યોગ પ્રાપ્ત થયો હતો; પણ એ ૩૬ અસુરો હોવાથી છેવટ સુધી અસુરો જ રહ્યા હતા. ભગવાન માયામાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે માયાને અમાયિક અને નિર્ગુણ બનાવે છે, એવી અજ્ઞેડ શક્તિ એમનામાં રહેલી છે; પણ ૩૬ આસુરી સંપત્તિવાળાને એ દૈવી સંપત્તિવાળા બનાવી શકતા નથી-બનાવતા નથી પણ એ ભગવાનની નબળાઇ નથી, પણ દૈવી સંપત્તિવાળા અને ધર્મભક્તિવાળા સર્વજનોના રક્ષણ માટે તથા સુખશાંતિ માટે, એમણે એ નબળાઇને સ્વેચ્છાએ સ્વીકાર કરેલી છે. (૬) **ધર્મ, જ્ઞાન અને ભક્તિના ભારે દંભવાળાઓના** અંતરમાં અહં, મમત્વ, આસક્તિ, રસાસ્વાદ અને માન વધતાં જતાં હોય છે; એના પરિણામે એ પોતાને શ્રેષ્ઠ અને બીજાને ઉત્તરતા માનતા હોય

છે. ઉપર્યુક્ત પાંચ બાબતો અંતરમાં ફૂલીફાલી વૃદ્ધિ પામતી હોવાથી એમનામાં સ્વાભાવિક રીતે જ ઇર્ષ્યા, સ્પર્ધા અને હરીફાઇનું બળ વધતું જતું હોય છે. એના પરિણામે એ વિવેકવિચાર ગુમાવે છે; એ અધર્મને ધર્મ, અવિવેકને વિવેક, અજ્ઞાનને જ્ઞાન, ભ્રષ્ટાચારને ભક્તિ અને રાગને વૈરાગ્ય માનતા-મનાવતા થાય છે; અને એક દિવસ યાદવોની જેમન અંદરોઅંદર સંઘર્ષમાં ઊતરીને એકબીજાનો નાશ કરતા હોય છે. રાજકીય ક્ષેત્રે તથા ધાર્મિક ક્ષેત્રે આવા પુરુષો ધર્મ, જ્ઞાન, યોગ, ભક્તિ વગેરેનું પાલન કરતા હોય છે તે પોતાના અહંમત્વ, આસક્તિ, માન અને રસાસ્વાદને પોષવા સારુ કરતા હોય છે. આવા પુરુષો અંતે પોતાનો તો સર્વનાશ કરે છે, પોતાની સાથે સંકળાયેલાં સર્વ બાઇબાઇનું જીવન પણ બરબાદ કરે છે. સુશ અને વિવેકી જનોએ આવી વ્યક્તિઓને ઓળખવી જોઇએ અને ઓળખીને એમનાથી સો ગાઉ દૂર રહેવું જોઇએ. (૭) **આત્યંતિક કલ્યાણ આ જન્મમાં** જ સિદ્ધ કરવા ઇચ્છનારે એક શરતનું પ્રથમ પાલન અને કાયમ પાલન કરવું જરૂરી છે : એણે પોતાના મનમાં - આત્મામાં ગાંઠ વાળી નિશ્ચિત જાણવું-સમજવું જોઇએ કે, ભગવાન અને સત્પુરુષ, મુમુક્ષુ મનુષ્ય દેહધારી હોવાથી મનુષ્યવત્ વર્તે છે; પણ એમનું ખરેખરું રૂપ, ગુણ, સ્વભાવ, ઐશ્વર્ય અને શક્તિ અદ્વિતીય અલૌકિક છે. તેથી એમનું બોલવુંચાલવું, ખાવુંપીવું અને હરવુંકરવું મનુષ્ય જેવું હોય તોપણ એમનો સંગ અને સમાગમ હમેશાં પરમ દિવ્યભાવયુક્ત જ કરવો, એમનામાં મનુષ્યભાવ કે દેહભાવ સ્વપ્નમાં પણ ન વર્તાય એવી નિરંતર કાળજી રાખવી જોઇએ. ભગવાન અને સત્પુરુષનો, મનુષ્યભાવયુક્ત કરવામાં આવેલો સંગ-સમાગમ કદી સફળ થતો નથી. આ પહેલાં, અધ્યાત્મમાર્ગમાંથી જે પાછા પડ્યા છે - આજે

પાછા પડે છે, તેના મૂળમાં એમનામાં મનુષ્યભાવ પરઠવાની દુર્બુદ્ધિ જ કારણભૂત હોય છે. (૮) અને છેલ્લી પણ અતિ મહત્વની બાબત એ છે કે, માણસ જ્યારે તપ, દાન, તીર્થ, ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, યોગ, ભક્તિ, સેવા એ ભગવત્ માર્ગે જેમ જેમ આગળ વધે છે તેમ તેમ એનામાં આપોઆપ અસાધારણ કહી શકાય એવી શક્તિઓ આવતી જાય છે. એવી શક્તિઓ આવે ત્યારે માણસે વધુ વિવેકી, વિનમ્ર અને નિર્માની બનવું જોઈએ; તેના બદલે પોતાના એ ગુણો અને શક્તિઓના પરિણામે, જો એ અવિવેકી, ઉદ્ભ્રાન્ત અને અભિમાની બને તો થોડા વખતમાં જ એની શક્તિઓનો ઢાસ થાય છે; ભગવાન અને સત્પુરુષ એના પુરુષાર્થથી રાજી થઈને એની વધુ નિકટ આવ્યા હોય તે દૂર જતા રહે છે. માણસમાં જ્યારે પોતાના ગુણો અને શક્તિઓના કારણે અભિમાન આવે છે ત્યારે એ ભગવાન અને સત્પુરુષની પાસે ખૂબ નિકટમાં હોય તોપણ એને, એમનું માહાત્મ્ય પોતાના કરતાં ઓછું લાગે છે; એ પોતાનો જ પૂજક અને પ્રશંસક બની જાય છે અને ત્યારે યાદવોની માફક એનું પતન થાય છે. શક્તિ જેમ ક્ષમાથી શોભે છે, તેમ જ્ઞાન વિવેકથી શોભે છે અને ભક્તિ સેવાના પરમભાવથી શોભે છે. યાદવાસ્થળીના આ બોધપાઠ, સુન્ન જનોએ હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે.

પુરાણપ્રસિદ્ધ યાદવાસ્થળીની કથાની છેવટે એક વાત કહેવાની રહે છે :

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે, યાદવોએ જ્યારે એમની સલાહસૂચના ન માની ત્યારે એમને એમના નસીબ ઉપર છોડી દીધા હતા એ હકીકત આપણે જોઈવાંચી ગયા. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પણ કંઈક એ

જ પ્રકારની વાત કહેલી જણાય છે. સંપ્રદાયના આશ્રિત સત્સંગીઓને જે ઇષ્ટદેવની પ્રાપ્તિ થયેલી છે એ ‘અક્ષરથકી પણ પર’ છે, એવું નિર્વિકલ્પ નિશ્ચિત માનવાનું કહીને પછી બીજી પણ એક વાત એટલી જ નિશ્ચિત માનવાનું કહે છે, ‘પણ વ્રત (એટલે સ્વધર્મનું અને ઇષ્ટદેવની આજ્ઞાઓનું પાલન), ટેક (એટલે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલું ઇષ્ટ આરાધ્ય સ્વરૂપ સર્વ કારણનું કારણ અને સર્વ કર્તા, સર્વોપરી છે, એવો નિરુત્થાન નિશ્ચય, અનન્ય આશ્રય અને નિષ્કામ ભક્તિ-ઉપાસના) જો ટાળશો તો, ભોગવશો સૌ સૌ તણું.’ આ ચેતવણી સાથે અતિ કૃપા કરીને એમણે કહ્યું છે, ‘તમે મારા આશ્રિત છો, એટલે મારે તમારામાં લેશ પણ દોષ રહેવા દેવો નથી. તમે જો વર્તમાન દેહ દ્વારા સંપૂર્ણ શુદ્ધ અને નિર્દોષ નહિ બનો તો તમે સંપૂર્ણ શુદ્ધ નિર્દોષ બનો એ હેતુથી તમારામાં કોઈ પીડા પ્રેરીને અથવા શુદ્ધ અને નિર્દોષ બનવા માટે અનુકૂળ તપ, ત્યાગ, ભક્તિ તમે કરી શકો એવા સ્થળે તમને જન્મ આપીને પણ તમને સંપૂર્ણ નિર્દોષ બનાવીને પછી જ મારા ધામમાં લઈ જઈશ.’ વ્રત અને ટેક મૂકીને યાદવાસ્થળી કરનાર સૌ કોઈને પોતાના કર્મોનું ફળ ભોગવવા ઉપર છોડી દેવાની સ્પષ્ટ ચેતવણી આપીને ભક્તવત્સલ ભગવાને પોતાના આશ્રિતોને, આ જન્મમાં નહિ તો બીજા જન્મોમાં પણ સંપૂર્ણ શુદ્ધ અને નિર્દોષ બનાવીને પછી જ પોતાના ધામમાં લઈ જવાની જે કૃપા દાખવી છે તે ભારે રાહતરૂપ આશીર્વાદ છે, એ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર હોય. વ્રત અને ટેકનું સંપૂર્ણ પાલન કરીને આ જન્મે જ ભગવાનના ધામમાં જવું છે, કે શુદ્ધ અને નિર્દોષ થવા માટે ટીપાતાં, ટાપાતાં, જન્મજન્માંતરે ભગવાનના ધામમાં જવું છે, એનો નિર્ણય વિવેકી આશ્રિતે પોતે જ કરવાનો રહે છે.

(૧) નંદ સંતોએ આપણી ઉપર અગણિત અને અપાર ઉપકારો કરી - આપણને જગતમાંથી કંઈ રીતે મનથી સાચો વૈરાગ્ય થાય અને ભગવાનમાં દૃઢ પ્રેમ ઉપજે અને નિરંતર રહે-તે માટે અનેક કિર્તનો અને ગ્રંથોની રચના કરી છે. આવા પરોપકારી નંદ સંતોમાં સ. ગુ. શ્રી નિષ્કુળાનંદજીનું નામ અગ્રહરોળમાં આવે છે. “ચિંતામણી” સ્વરૂપ અને ભક્તપ્રિય “ભક્તચિંતામણી” એ એમની અનોખી કૃતિ છે એવો આપણ સૌ સર્વેનો સચોટ સ્વાનુભવ છે. તેમણે કરેલાં અન્ય નાના-મોટા ગ્રંથ-કાવ્ય-કિર્તનોની સંખ્યા ઘણી છે. “ભક્તચિંતામણી” ગ્રંથ સિવાયના તથા તેમણે રચેલ કિર્તનો સિવાયના અન્ય ગ્રંથ-કાવ્યનો સંગ્રહ “નિષ્કુળાનંદ કાવ્ય” એ નામે પુસ્તકરૂપે પ્રગટ થયેલ છે. તેમાં નાની મોટી ૨૨ (બાવીસ) રચનાઓનો સમાવેશ થાય છે.

(૨) “નિષ્કુળાનંદ કાવ્ય” પુસ્તકમાં શ્રી હરીના ચરણારવિંદના ચિન્હાના સ્મરણ-ચિંતન-ધ્યાનના ફળ દાખવતી “ચિન્હ ચિંતામણી” નામક રચના એ એમની અદ્ભૂત અને આશીર્વાદાત્મક દેણગી છે. હંમેશા એ ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે છે કે નંદ સંતોએ રચેલ શ્રીહરિ સંબંધ ધરાવતી કાવ્ય રચના, કિર્તન કે ગ્રંથોમાં તેના રચયિતા નંદ સંતે-શ્રીહરિને સંભારીને તે રચનાના પઠન, પાઠન, શ્રવણથી ફળ દર્શક બળવાન આશીર્વાદ આપેલા હોય છે તે હંમેશા અચૂક ફળે છે.

(૩) આપણા ઇષ્ટદેવ ભગવાન પૂર્ણ પુરુષોત્તમ ભગવાન-સહજાનંદ સ્વામીએ પોતાના ગુરુગાદી ગ્રહણ પ્રસંગે પણ પોતાના ગુરુ સ. ગુ. રામાનંદસ્વામી પાસે સૌ પ્રથમ વરદાન માગ્યું છે.

“માગું પ્રથમ એ ગુરુરાયરે,
કૃષ્ણ-ચરણકંજે પ્રીતિ થાય રે.”

(ભક્તચિંતામણી-પ્રકરણ ૪૭)

એ દ્વારા ભગવાન સ્વયં પોતે સમગ્ર અંગોમાં ચરણારવિંદનું કેટલું મોટું મહત્વ છે તેનો નિર્દેશ કર્યો છે.

(૪) આપણા સંપ્રદાયની સ.ગુ. મુક્તાનંદસ્વામી રચિત નિત્ય થતી આરતી-“જય સદ્ગુરુ સ્વામી”માં મુક્તાનંદસ્વામી સૌ પ્રથમ

“ચરણસરોજ તમારાં વંદું કર જોડી,

ચરણે શીશ ધર્યાથી દુઃખ નાખ્યાં તોડી.”

એમ કહી આગળ ઉપર -

“અડસઠ તીરથ ચરણે, કોટી ગયા-કાશી”

એમ વર્ણવીને સર્વે અંગોમાં ચરણારવિંદનું અનહદ માહાત્મ્ય સમજાવ્યું છે.

(૫) ધ્યાન-ચિંતન-સ્મરણ માટેની અનેક સ્તુતિઓમાં કિર્તનોમાં નંદ સંતોએ તથા હરિભક્તોએ ભગવાનના ચરણારવિંદમાં જ સૌ પ્રથમ પ્રીતિ થઈ તેમાં નિવાસ થાય એવી પ્રાર્થના કરી છે. કારણ કે સમગ્ર અંગોમાંથી ચરણારવિંદ અને તેનાં ચિન્હોના સ્મરણ ચિંતનથી “દાસત્વ ભક્તિ”ની અને “શરણાગતિ”ની સતત દૃઢતા થઈ નિરાભિમાની રહી પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ ઉદય થાય અને સતત વધતી જાય દૃઢ થતી જાય.

(૬) “ચિન્હ ચિંતામણી” એ સ.ગુ. નિષ્કુળાનંદસ્વામીની ખુબ નાનકડી (માત્ર ૧૬ કડીઓની) પરંતુ, મહાબળવાન, શીઘ્ર ફળદાયી અને નિર્વિઘ્ન દાસત્વભક્તિ પ્રદાન કરતી રચના છે. તેની રચના હિંદી ભાષામાં કરેલી છે. આ લેખમાં “ચિન્હ ચિંતામણી”નું કડીવાર ભાષાંતર ભાષાંતર કરી (તે તે ચિન્હના) ધ્યાન, ચિંતન, માળા, કરનારને શી આશિર્વાદાત્મક ફળ પ્રાપ્તિ થાય છે. તે દર્શાવવાનો નમ્ર પ્રયાસ છે. બની શકે તો જો તે ૧૬ કડીઓ મુખપાઠ કરી દેવામાં આવે તો ગમે તે સ્થળે-સમયે-જે તે ચિન્હનું ફળદાયી ચિંતન સહેલાઈથી થઈ શકે.

(૭) આપણે હવે “ચિન્હ ચિંતામણી”ની કડીઓનો આસ્વાદ લઈ જેતે ચિન્હ ચિંતવનના આશીર્વાદાત્મક ફળની પ્રાપ્તિ જાણી તે ચિન્હોને નિત્ય સ્મરણ ચિંતવન કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ :-

(૧) “સંત સરાહત સ્વસ્તિકું, જાતે હોત કલ્યાન, દક્ષન પગ સો દેખિયે, પ્રગટ ચિન્હ પ્રમાન.”

સૌ પ્રથમ જમણા પગના ચિન્હની સ્વામી વાત કરે છે. સૌ પ્રથમ સ્વસ્તિક ચિન્હની વાત કરતાં સ્વામી કહે છે. સંતો, સત્પુરુષોએ સ્વાનુભવથી સ્વસ્તિક ચિન્હનાં વખાણ કર્યા છે કે તેનું સ્મરણ-ચિંતન-ધ્યાન માળા વિ.થી નિશ્ચિત રીતે કલ્યાણ થાય છે.

(૨) “અષ્ટકોણ અવલોકને, કષ્ટ મિટત હે કોટ, અંતર આનંદ ઉપજે, લગે ન કાળકી ચોટ.”

અષ્ટકોણનું ચિંતવન કરનારને તે ચિન્હનું ચિંતન-સ્મરણ-ધ્યાન વિ.થી (અ) કરોડો કષ્ટમાંથી મુક્ત કરશે. (બ) અંતરમાં કાયમ સાચો આનંદ રહેશે. અને (ક) ભગવાનની મહાશક્તિ કાળની ચોટ આ ચિન્હનું ચિંતવન કરવાથી નહીં લાગે એવા બળવાન આશિર્વાદ પૂ. સ્વામી આપે છે.

(૩) “કેતુ (ધ્વજ) હેતુ સંતકે, રહત પવન આધાર. તેસે સંત શિરોમણી ચલત આજ્ઞા અનુસાર.”

કેતુ (ધ્વજ) ચિન્હની ખુબી એ છે કે ધ્વજ હંમેશા પવનનો જ આધાર રાખી જેમ ફેરવે તેમ ફરે છે. તેમ મોટા સંતો અને સત્પુરુષો પોતાનું ધાર્યું ન કરતાં હંમેશાં હરિની આજ્ઞા અનુસાર જ વર્તે છે એટલે કે “શિક્ષાપત્રી”માં કરેલી આજ્ઞાઓ પવન અનુસાર જ પોતાનું વર્તન રાખે છે. પૂ. સ્વામીનો સંકેત બહુ સ્પષ્ટ છે જેને શિક્ષાપત્રીના આજ્ઞાપાલનમાં શિથિલતા આવતી હોય તેણે જરૂર ચરણારવિંદના આ ધ્વજ ચિન્હનું સ્મરણ-ચિંતન કરી પ્રભુ પ્રાર્થના કરવાથી તે શિથિલતા દૂર થઈ દૃઢ આજ્ઞાપાલનનું બળ મળે છે.

(૪) “જન જોવત જેહી જવંકું તેહિ પિંડ ના પરસે પાપ, સદા મુદામન પાવહી, અંતર સુખ અમાપ.”

જવ (યવ) ચિન્હનું જે સ્મરણ ધ્યાનપૂર્વક કરે છે. તેને પાપ ક્યારેય સ્પર્શી શકતું નથી. કારણ કે તે ચિન્હના ચિંતવનના પ્રતાપે તે ભક્ત પાપકર્મથી સદા

દૂર રહે છે. અને હંમેશા તેનું મન પ્રભુ ભજનથી પ્રસન્ન રહી-તેના અંતરમાં અમાપ સુખ આવે છે.

(૫) “કરત વશ અંકૂશ કરી, મન મેગળ મગરૂર, વારી ફેરી લેત હે, હરિ ચરણે હજુર.”

જેમ મહાવત અંકૂશ વડે મોટા દેહ અને મહાબળવાળા હાથીને વશ કરીને યોગ્ય માર્ગે જવા દે છે. તેમ ભગવાનના ચરણારવિંદનું “અંકૂશ” ચિન્હ મનરૂપી બળવાન હાથીને આડો અવળો ડોલવા ન દેતાં તેની વૃત્તિને વારંવાર ભગવાનના ચરણારવિંદમાં જ રાખે છે.

(૬) “જિન જાન્યો રસ જાંબુકો, સરવે રસ મહિંસાર, અન્ય રસકી ઇચ્છા ટરી, નિરસ ભયો સંસાર.”

જે હરિભક્ત જાંબુફળના ચિન્હનું પ્રેમપૂર્વક ચિંતવન-ધ્યાન-સ્મરણ કરે છે, તેને રસાસ્વાદ (રસને વિષે જીવ્હાની આસક્તિ) જીતાય છે. અને જગતમાંથી દેહ, વિષયો અને દેહ સંબંધીઓમાં-પ્રયત્નપૂર્વક પણ ન પામી શકાય એવો - વૈરાગ્ય સ્વાભાવિકપણે જ ઉપજે છે.

(૭) “વજ્ર નજર વિલોકતે, નિર્ભય ભયેજન નેક કાલ-કર્મકી કલ્પના, છૂટી અંતરસે છેક.”

વજ્ર ચિન્હનું સ્મરણ-ચિંતન ભક્તને કાળ અને કર્મના ભયથી મુકાવી નિર્ભય કરે છે. તે ભક્તને ભૂલ્યે પણ એમ ભાસતું નથી કે કાળ કે કર્મ તેનું કાંઈપણ બગાડી શકે. તે સાચા અર્થમાં પ્રભુ શરણે જઈ સદા નિર્ભય જ રહે છે.

(૮) “નીર ન લોપે કમળકું, તે સે સંત સંસાર, પ્રભુપદ ચિન્હ પ્રતાપશું વ્યાપત નહિ વિકાર.”

જેમ કમળ નીરમાં હોવા છતાં, નિર્લેપ છે અને જળ તેને સ્પર્શીને નુકસાન કરી શકતું નથી. તેમ તે કમળ ચિન્હનું સતત અનુસંધાન - તે ભક્ત માયામાં - જગતમાં વ્યવહારમાં રહેવા છતાં માયિક જગતના કામ, ક્રોધાદિક વિકારો અને વ્યવહારના વિક્ષેપો, તેને અંતરમાં સ્પર્શી શકતા નથી કારણકે આ ચિન્હના ચિંતનના આશીર્વાદથી તેની સમગ્ર ક્રિયા પ્રભુ પ્રસન્નતા માટે જ થઈ-માયામાં-પ્રવૃત્તિમાર્ગમાં વ્યવહારમાં રહેવા છતાં માયા કે જગતપ્રવૃત્તિ તેને લોપી શકતી નથી.

હવે પૂ. સ્વામિ ડાબા ચરણાવિંદના ચિન્હ ચિંતવનથી થતી પ્રાપ્તિના પરમ હિતકારી આર્શીવાદ આપે છે.

(૯) “ત્રિકોણ ચિન્હકું ચાહિતે, ત્રિવિધ તાપ તે જાય, વસત સદા પદવામમેં (ડાબા) સંત હરન સંતાપ.”

મહારાજના ડાબા ચરણાવિંદમાં આવેલા ત્રિકોણ આકારના ચિન્હનું પ્રેમથી ચિંતવન કરનારના ત્રિવિધ તાપ - આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિનો નાશ થાય છે. અને તેના સર્વે સંતાપને હરે છે.

(૧૦) “ચંચલ મીન પ્રવિણ હે, નીરસે ફરક નિદાન, જકત વિરકત રહત હે, તેસે સંત સુખાન.”

ત્રિકોણ ચિન્હની બાજમાં જ આવેલ મીન -મત્સ્ય-માછલી આકારના ચિન્હ ચિંતવનનો એવો પ્રતાપ છે કે જેમ માછલી જળમાં રહેવા છતાં- પોતાની સર્વ ક્રિયાઓ કરવા છતાં-ક્યારેય જળમાં ડૂબતી નથી, પણ ઉપરનીયે તર્યા કરે છે. તેમ તે ચિન્હના ચિંતવન અને સ્વામીના આર્શીવાદના બળે-તે પુરૂષ સંસાર સાગરમાં હોવા છતાં વ્યાવહારિક-સાંસારિક ક્રિયાઓ-જગતના અન્ય જીવોની માફક કરવા છતાં-તે તે ક્રિયાઓ-વ્યવહાર તેને લોપી શકતાં નથી. એ સદા નિર્લેષ અને વિરકત રહે છે.

(૧૧) “સોમ સદા શીતળ કરે, યાકી યાહે રીત, દાઝત નહિ તેહી દીલમેં, જેહી ચિતવત હે ચિત.”

સોમ એટલે કે અર્ધચન્દ્ર ચિન્હનું ચિંતન કરનાર ભક્તને-ચંદ્રનો ગુણ અતિશય શીતળતા આપવાનો હોવાથી-દિલમાં અતિશય ટાઢક એટલે કે માનસિક શાંતિ સદા આપે છે અને ઉદ્વેગ મટાડે છે.

(૧૨) “ગોપદ માં યા ગુન હે, જેહી ચિતવન હે જન, અપાર એહ સંસારકું, તુરત કરત ઉલ્લંઘન.”

ગોપદ-એટલે કે ગાયના પગની ખરીનું માત્ર નાનકડું ચિન્હ ચિંતવતાં-અપાર એવો સંસાર સાગર-ભવ સાગર માત્ર ગોપદ જેટલો અતિશય અલ્પ થઈ ગાયના પગલાને ઓળંગવા જેટલો તુરત ઉલ્લંઘન થાય છે. એટલે કે ગોપદ ચિન્હનું ચિંતવન-સ્મરણ કરનાર હરિભક્ત માયારૂપી સંસાર સાગર તરીને વિના પ્રયાસે ઉલ્લંઘન કરે છે. અન્ય જીવોની

પેઠે તેમાં ડૂબી જતો નથી.

(૧૩) “ધનુષ જે જેન ચિંતવે, તે પર રીજે અવિનાશ, કામ, ક્રોધ, મદ લોભકું, તુરત હોત વિનાશ.”

ધનુષ એ બળવાન શસ્ત્ર છે-તેમાંથી છૂટતાં બાણો-વેરીનો અચુક પણે તુર્ત જ વિનાશ કરે છે, તેમ શ્રીહરિના ચરણાવિંદમાં આવેલા ધનુષ ચિન્હના વારંવાર પ્રેમપૂર્વક ચિંતવનથી, ભગવાનનો રાજીપો થઈ, એ ભક્તના પ્રબળ અંતઃશત્રુઓ કામ, ક્રોધ, મદ (અભિમાન) લોભનો નાશ થઈ નિર્મૂળ થઈ જાય છે.

(૧૪) “કેરે (વારંવાર) જન વ્યોમકું, દેખતહે જેહી ઘસ, અટકત નહિ આવરણમેં, એહિ ગુન આકાશ.”

ભગવાનના ડાબા પગના વ્યોમ (આકાશ) ચિન્હનું વર્ણન કરતાં પૂ. સ્વામી કહે છે કે જે ભક્ત વેરવેર (વારંવાર) વ્યોમનું ચિંતન-સ્મરણ કર્યા કરે તેને ભગવાનની ભક્તિમાં કોઈ આવરણ આડું આવતું નથી એટલે કે તે નિર્વિઘ્નપણે “માહાત્મ્યજ્ઞાનયુક્ત” અને “સ્વધર્મયુક્ત” એકાંતિકી ભક્તિ બ્રહ્મરૂપ થઈને કરે છે.

(૧૫) “કળશકી મેં ક્યા કહું, સબ પર રહત સદાય, યાકું ઉરમેં ધારતે, કરના રહે ન કાંચ.”

કળશ ચિન્હનું વર્ણન કરતાં પૂ. સ્વામી કહે છે કે તેનો મહિમા અપરંપાર છે. તે હંમેશાં મંદિરના શિખર પર સૌથી ઉપર વિરાજમાન છે. માટે તેનું ચિંતવન મહા બળવાન છે. તેનું ચિંતવન કરી હૃદયમાં ધારવાથી કલ્યાણના સર્વ સાધનોની સમાપ્તિ થઈ-ભક્ત બ્રહ્મરૂપ થઈ અંતરમાં વિરાજમાન અક્ષરાધિપતિ ભગવાનનાં દર્શન કરી કૃતાર્થ થાય છે અને જીવન છતાં મુક્તિનો આનંદ-સુખ અનુભવે છે.

(૧૬) “દોનું પાવે દેખતે, આવત હે આનંદ, ઉધ્વરિખાકે ઉપર, વારી નિષ્કુળાનંદ.”

છેલ્લી કડીઓમાં સ.ગુ. નિષ્કુળાનંદ સ્વામી એમ કહે છે કે - બંને ચરણારવિંદને નીરખતાં મને ખુબ આનંદ આવે છે અને સ્વામી બંને ચરણારવિંદમાં રહેલા ઉધ્વરિખાના (જેનો ઉલ્લેખ જમણા ચરણારવિંદમાં જ કર્યો છે.) ચિન્હનો પ્રતાપ-

માત્ર એક જ શબ્દમાં પરંતુ સંપૂર્ણપણે વર્ણવે છે. હું (નિષ્કુળાનંદ) તેની પર “વારી” જાઉં છું. એમ કહી બધાં ચિન્હની સરખામણીમાં ઉધ્વરેખાના ચિંતવનનું અતિશય માહાત્મ્ય જણાવે છે. એટલે કે - ઉપર વર્ણવેલા તમામ ચિન્હ ચિંતવનનું ફળ એક માત્ર ઉધ્વરેખાના (જે બંને ચરણારવિંદમાં વ્યાપ્ત છે) ચિંતનથી થાય તેમ તેમનો સંકેત છે.

સ. ગુ. પ્રેમાનંદ સ્વામીએ પણ “વંદુ સહજાનંદ રસરૂપ” એ મૂર્તિ વર્ણનના કિર્તનમાં - તેના છેલ્લા પદમાં છેલ્લી બે કડીમાં માંગ્યું છે કે- “બહાલા તારી ઉધ્વરેખામાં ચિત્ત,

રહો કરી વાસને રે લોલ”

“માગે પ્રેમસખી કર જોડી,

દેજો દાન દાસને રે લોલ.”

ઉપરોક્ત ચિન્હાંના ચિંતવનનો અભ્યાસ કરી શ્રીહરકૃપા અને પૂ. સ્વામીના આશીર્વાદથી આપણે સૌ પણ આસ્વાદ માણીએ એ જ અભ્યર્થના.

ઉપરોક્ત ચિન્હોના ચિંતવનના ફળની ટૂંક જાણકારી અને ફળને યાદ રાખવાની સરળતા માટે ચિન્હ ચિંતવન ફળનું ટુંકમાં વર્ણન કરતું કોષ્ટક નીચે આપ્યું છે :-

ચિંતવન - સ્મરણનું આશિર્વાદાત્મક ફળનું કોષ્ટક

ચિન્હ

૧. સ્વસ્તિક - કલ્યાણ થાય.
૨. અષ્ટકોણ - (૧) કોટી કષ્ટ મટે(૨) અંતરમાં સાચો આવે આનંદ (૩) કાળની ચોટ લાગે નહિ.
૩. કેતુ (ધ્વજ) - પ્રભુઆજ્ઞાપાલનમાં દઢતા થાય.
૪. જવ - હંમેશા નિષ્પાપ રહી અંતરમાં, પ્રભુ સંબંધી અનહદ સુખ પ્રાપ્ત થાય.
૫. અંકૂશ - ચંચળ મન વશ થઈ ભગવાનમાં વૃત્તિ રાખતું થાય.
૬. જાંબુ - સ્વાદને જીતવામાં અતિશય મદદ કરે
૭. વજ્ર - કાળ-કર્મ-માયાના મહા ભયથી મુકાય. સદા નિર્ભય રહે.
૮. પદ્મ (કમળ) - જગતના વિકારો અને વ્યવહારના વિક્ષેપોનો અંતરમાં પાશ ન લાગે
૯. ત્રિકોણ - સાંસારિક ત્રિવિધ તાપ જાય અને સર્વ સંતાપને હરે.
૧૦. મીન (મત્સ્ય) - સંસારમાં રહેવા છતાં સદા વિરક્ત અને નિર્લેપ રહેવાય.
૧૧. ગોપદ - અપાર માયારૂપી સંસાર સાગર વિના પ્રયાસ ગોપદના ઉલ્લંઘન માફક તરી જાય.
૧૨. સોમ (અર્ધચંદ્ર) - માનસિક ઉદ્વેગ ત્રિવિધતાપ મટી અપાર શાંતિ થઈ દીલમાં ટાઢક થાય.
૧૩. ધનુષ - કામ, ક્રોધ લોભાદિ બળવાન અંતઃશત્રુઓ શીઘ્ર નાશ પામે.
૧૪. વ્યોમ (આકાશ) - નિર્વિદન ભક્તિ આપે.
૧૫. કળશ - પ્રભુને પામવાના સર્વ સાધનોની સમાપ્તિ થાય.
૧૬. ઉધ્વરેખા - ઉપરોક્ત તમામ પ્રકારના ચિન્હના ફળ બંને ચરણારવિંદમાં ઉધ્વરેખા ધારવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

મુક્તાત્માનો અક્ષરનિવાસ

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણે વરતાલના ૧૯મા વચનામૃતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે - આ જીવને જ્યારે ભરતખંડને વિષે મનુષ્યદેહ આવે છે ત્યારે ભગવાનના અવતાર કાં ભગવાનના સાધુ (સત્પુરુષો) વિચરતા હોય, તેની જો જીવને ઓળખાણ થાય તો એ જીવ ભગવાનનો ભક્ત થાય છે.

અનેકને ભગવાનના ભક્ત બનાવી અભય દાન આપી શ્રીહરિની મૂર્તિમાં જ જોડનાર - એવા એક મુક્તપુરુષ - પાર્ષદવર્ય પ. પૂ. કાનજી ભગત જે “ભગતજી”ના વહાલસોયા નામે સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ હતા - તેઓ પોતાનું જીવનકાર્ય શ્રીહરિ ઇચ્છાનુસાર પૂરું કરી અક્ષરધામમાં પુરુષોત્તમનારાયણની દિવ્ય સેવામાં વૈશાખ વદ એકાદશીને તા. ૬-૬-૨૦૨૧ના રોજ સંધ્યા કાળે - પાછા પહોંચી ગયા છે.

પૂ. ભગતજીએ પ. પૂ. ધ. ધુ. આચાર્યશ્રી આનંદપ્રસાદજી મહારાજ પાસેથી પાર્ષદ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પાર્ષદ શ્રી પ. પૂ. ગોવિંદભગતના શિષ્ય થયા અને જીવનભર ભગવત્ સંબંધી અનેક વિધ મંગળકાર્યો કર્યા અને અનેક જીવોને અભયદાન આપ્યું.

વિરસદનિવાસી સમર્થ સંતવર્ય પ. પૂ. જ્ઞાનજીવનદાસજીની દિવ્ય પ્રેરણાથી પ. પૂ. ભગતજીએ વર્ષો સુધી દુર્દશામાં રહેલ “જ્ઞાનબાગ”નો જીર્ણોદ્ધાર કરી પ. પૂ. સ્વામીજીના અંતરના આશીર્વાદ મેળવ્યા. શ્રીહરિની અનેકાનેક માનુષી દિવ્ય લીલાના અનુપમ સ્થાન “જ્ઞાનબાગ”ને અત્યારનું દિવ્ય રૂપ અને ઓપ આપનાર અને જતન કરીને જીવનભર જાળવનાર પૂ. ભગતજીને એમના આ અતિ ઉપકારી કાર્યમાટે માત્ર બે હાથ જાડીને નમસ્કાર દ્વારા ઋણ સ્વીકાર કરીને આપણે ધન્યભાગી બનીએ.

અનેક હરિમંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી, ઘણી પદયાત્રાઓ યોજી, બાળ મહોત્સવો દ્વારા, બાળકોમાં બાલ્યાવસ્થાથી જ સંસ્કાર સિંચન કરી, ઉત્સવ સમૈયાઓમાં મહામૂલું માર્ગદર્શન આપી, પોતાની તમામ શક્તિ અને પરિશ્રમ દ્વારા, ઉત્સવ-સમૈયાઓને દિવ્યપણે દીપાવનાર પૂ. “ભગતજી”ને પૂ. મોટાભાઈ ઇશ્વરલાલ પંડ્યા સાથે ઘનિષ્ઠ આત્મીયતા હતી. પૂ. “ભગતજી”ની અનુપમ સૂઝ અને સમજશક્તિ-કાર્યશક્તિનો લાભ સંપ્રદાયે મેળવ્યો છે. તે માટે તેઓ હંમેશા સંતો અને સત્સંગીઓના હૃદયમાં કાયમ યાદ રહેશે.

આ મુક્તપુરુષના જીવનનું વિવિધ શીરમોર સમું કાર્ય એ - શ્રીહરિની વિવિધ મનોહર આકર્ષક દિવ્ય મૂર્તિઓ બનાવી-તેમાનું પ્રત્યક્ષપણું સાચા અર્થમાં સમજાવી અનેક મુમુક્ષુઓ અને ખાસ કરીને ગ્રામ્યવિસ્તારના મુમુક્ષુઓ ઉપરનો ઉપકાર ક્યારેય વિસરશે નહિ.

શ્રીહરિ અને આચાર્યશ્રી પ્રતિષ્ઠિત દિવ્ય સ્વરૂપોમાં સદા પ્રત્યક્ષ ભાવ અતિદઢ હોવાથી-તેઓશ્રી-શ્રીહરિના જન્મદિવસ-એકાદશી વિ. મંગળદિને સૌ કોઇને-આ સ્વરૂપોને પોતાની શક્તિ અનુસાર ભેટ-છેવટે

પુષ્પહાર કે ફળ પણ અર્પણ કરવાની પ્રેરણા કરી જણાવતા કે આ ભાવપૂર્ણ ભેટ શ્રીહરિએ અક્ષરધામમાં પહોંચે છે.

અનેક જન્મોના પુણ્યોનો ઉદય થાય ત્યારે પોતાની સંપત્તિ ભગવાનની દિવ્ય-સેવા કાર્યમાં આવે છે. તેથી ગમે તેટલી ધનની સેવા થાય તો પણ તેના સેવકના નામની તક્તી કયાંય મુકાવી ન જોઈએ એવો એમનો અતિ દઢ આગ્રહ હતો.

આવા મુક્તપુરુષો હંમેશા “સ્વામી-સેવક” ભાવ દઢપણે વરેલા હોવાથી - પૂ. ભગતજીએ પોતાની-પોતાના કાર્યની-પ્રશસ્તિ-પ્રસિદ્ધિથી હંમેશા દૂર રહી-મુમુક્ષુઓને પોતામાં નહિ જોડતાં-ભગવાન સ્વામિનારાયણમાં જ જોડયા છે. આનું અનુપમ જળહળતું ઉદાહરણ-તેમની સૂચના પ્રમાણે તેમના અક્ષરવાસ બાદ વાંચવાના પત્ર ઉપરથી સારી રીતે સમજાય છે.

આવા મુક્તપુરુષના આદર્શો અને જીવનકાર્યશૈલીમાંથી - જેટલા ગુણ-કાર્ય-આદર્શ આપણે કેળવીને જીવનમાં ઉતારીએ એ જ એમને સાચી શ્રદ્ધાંજલી છે-એમ મારું નમ્ર મંતવ્ય છે.

જ્ઞાનબાગમાં પ્રત્યક્ષપણે દિવ્યરૂપે સદા હાજર રહી - જ્ઞાનબાગના નમ્ર કાર્યકર્તાઓને - તેનું જતન કરવાની પ્રેરણા - કાર્યબળ આપી - તેમના દ્વારા ભાવિ પેઢીને પણ “ભગતજી” પવિત્ર પ્રેરણાબળ આપતા રહે એવી શ્રીહરિના ચરણકમળોમાં વિનમ્રભાવે પ્રાર્થના છે.

-વિક્રમપ્રસાદ ઘનશ્યામપ્રસાદ શુક્લ

પ્રમુખ-શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ

-:: અક્ષરનિવાસ ::-

શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળના સભ્ય અને પુના સ્વામિનારાયણ સત્સંગના અગ્રણી પ. ભ. ભરતભાઈ લાભશંકર પંડ્યા ૮૦ વર્ષની વયે ભગવત્ સ્મરણ કરતા કરતા અક્ષરનિવાસી થયા છે. સત્સંગ અને પુના મંદિરની સેવામાં જોડાઈ-અનેક યુવા કાર્યકર્તાઓને સેવાની પ્રેરણા કરનાર પ. ભ. ભરતભાઈના અક્ષરનિવાસી થવાથી - તેમના કુટુંબીજનો અને પુના સત્સંગ સમાજને તેમના વિયોગનું દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ આપે અને ભગવાન પ. ભ. ભરતભાઈને પોતાની દિવ્ય સેવામાં રાખે એવી વિનમ્ર પ્રાર્થના છે.

-વિક્રમપ્રસાદ ઘનશ્યામપ્રસાદ શુક્લ
પ્રમુખ-શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ

“... મંત્રના શબ્દોના અર્થ કરો તો, કંઈ મહત્ત્વ ન જણાય; પણ તેમાં તેના મંત્રદ્રષ્ટા મોટા પુરુષોના વિનિયોગનું બળ હોય છે. એટલે, તેમનો મહિમા સમજીને, મંત્રનું સેવન કરવામાં આવે તો, તેની સિદ્ધિ થાય છે. લોહું એકલું હોય તો પાણીમાં ડૂબી જાય છે, પણ જો તે લાકડાના યોગમાં હોય તો તે પણ પાણીમાં તરે છે. ...”

* * * *

‘... ટપાલી ટપાલ વહેંચવા આવે ત્યારે, જેના નામનો કાગળ હોય, તેને કાગળ આપે, પણ જો આપણા નામનો કાગળ જ ન હોય તો તે આપણો સગો, સ્નેહી હોય તોપણ કાગળ આપી શકે નહિ; તેમ ભાષ્યમાં નિર્માણ થયું હોય એટલું જ મિત્ર હોય કે દુશ્મન, તે આપે છે; એટલે બીજાને કંઈ મળે અને આપણને કંઈ ન મળે, ત્યારે ઉદ્વેગ ન કરવો જોઈએ. ...”

“સત્સંગ પ્રદીપ” ને ભેટ આપનારની શુભ નામાવલિ			
ક્રા. રકમ	નામ	ગામ	પ્રસંગ

૫૦૦૦-૦૦	શાંતિલાલભાઈ રામલાલ પટેલ	મુંબઈ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૦૦૧-૦૦	ડૉ. શીલીદેભાઈ શુક્લ	અમદાવાદ	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૦૦-૦૦	ડૉ. પરીમલભાઈ એ. દવે	વડોદરા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે

આજીવન લવાજમ :
દેશમાં રૂ. ૨૫૦-૦૦
છૂટક નકલ રૂ. ૫-૦૦

Registered with Registrar of News Papers for India Under No. GujGuj/2016/69394
Postal Regd. No. VDR (E)/355/2020-2022 Valid Upto 31-12-2022
Posted at RMS, Vadodara on 22nd of Every Month

સત્સંગ પ્રદીપ

ભગવાનનો શુભ હેતુ

“..... ‘શિક્ષાપત્રી’માં આખા મનુષ્યજીવનમાં કર્મયોગ કેમ કરવો તેના આદેશ પરમાત્માએ આપેલા છે. ‘ગીતા’માં કર્મયોગ આપેલો છે પણ તે એક જ કર્મ કરવાના ઉદ્દેશથી. એટલે જે અર્જુન પોતાના વડીલો, પૂજ્યો અને ભાઈઓ સામે લડવામાં નિરુત્સાહી થઈ ગયેલો તે અર્જુનને લડાઈ કરવા રૂપી કર્મયોગ કેમ કરવો તે આદેશ છે. પરંતુ, ‘શિક્ષાપત્રી’માં તો દરેક મનુષ્યે સવારથી રાત્રીએ સૂતા સુધી અને જન્મથી મરણપર્યંત કેવી રીતે ક્રિયા કરવી તેનો જીવનભરનો કર્મયોગ શિખવાડેલો છે. માટે તે પ્રમાણે જીવન-વ્યવહાર ચલાવવામાં આવે તો જીવને કાંઈ બંધન થાય નહિ, અને ચારે પુરુષાર્થની સિદ્ધિની નિશ્ચિતપણે પ્રાપ્તિ થાય છે એ સત્ય અને સિદ્ધ બાબત છે.....”

BOOK-POST

From :

Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal
Ashwinbhai Babubhai Shah,
“Gurukrupa”,
Zaghdia Pole, Nagarwada,
NADIAD-387001. (India)

To/પ.ભ.શ્રી

Owner : Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal. Publisher : Ashwinbhai Babubhai Shah
Printer : Bipinbhai Ratilal Patel and Printed at : Vakal Printery, No. 01-17-475-951-000-101 of Ward No-1
situated at Jogidas Vitthal's Pole, Raopura, Vadodara.
Published from : “Gurukrupa”, Zaghadia Pole, Nagarwada, Nadiad-387001 (India).
Editor : Ashwinbhai Babubhai Shah

વર્ષ : ૬ : અંક : ૩

૨૨-૭-૨૦૨૧

20

જુલાઈ - ૨૦૨૧

સત્સંગ પ્રદીપ